

PAPER DETAILS

TITLE: İNSANIN YERYÜZÜNDEKİ VARLIĞINA MELEKLERİN İLK TEPKİSİ (Bakara 2/30'daki İfade Üslubu İle İlgili Farklı Bir Yorum Denemesi)

AUTHORS: Zekeriya PAK

PAGES: 53-76

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/213235>

İNSANIN YERYÜZÜNDEKİ VARLIĞINA MELEKLERİN İLK TEPKİSİ

(Bakara 2/30'daki İfade Üslubu İle İlgili Farklı Bir
Yorum Denemesi)

Doç.Dr. Zekeriya PAK*

Özet

Kur'an kıssalarının temel amacı muhataplara mesaj vermek olduğundan, tarihi sahneler vahiy döneminin güncel olay ve olgularıyla ilişkilendirilerek sunulur. Diğer bir ifadeyle, kıssalar tarihin statik bir fotoğrafını yansıtmayı hedeflemez, aksine, tarihi güncelle taşıyarak onu mesaj yüklü bir sahneye dönüştürür. Bu nedenle, ilgili ayetler sadece gramatikal sınırlılık içinde değil, aynı zamanda, kıssaların bu yönünü yansıtan edebî üslup da dikkate alınarak okunmalıdır. İşte bu makalede, kıssaların söz konusu özelliğine vurgu yapılarak, Bakara suresi 30. ayetine bu çerçevede farklı bir yaklaşım ve yorum denemesi yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kur'an Kıssaları, Âdem, Melekler, İnsanın Yaratılışı.

The Initial Reaction of Angels to the Existence of Man on Earth

Abstract

Since the main aim of Qur'anic narratives is to give message to its interlocutors, the historical stage are pre-

* Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi. zpak@ksu.edu.tr

sented by making relation with the daily events and facts of the revelation period. In other words, the narratives does not aim to reflect the static photograph of history, on the contrary, it transforms it a stage with a full of message by passing history to the daily. For this reason, the related verses should be read not only in the grammatical limitation but by paying attention to the literary style which reflecting this aspect of narratives. Therefore in this article, by emphasizing this peculiarity of narratives, it will be attempted to make a essay of interpretation and a different approach in this framework to the 30th. verse of al-Baqarah (2) surah.

Keywords: *Qur'an, Qur'anic Narratives, Adam, Angels, Creation of Human Being.*

Giriş

Kur'an'ın doğru anlaşılmasında, ondaki edebî üsluba dair inceliklerin bilinmesi önem taşımaktadır. Bu husus birçok boyutuyla ele alınabilirse de, burada, irdeleneceğimiz konu çerçevesinde sadece şu hususun altını çizmek istiyoruz: Kur'an'daki ifadeleri her zaman salt gramatikal mantıkla analiz etmek, doğru anlamı yakalamada bizi isabetli sonuçlara götürmeyebilir. Ayetleri, bazen daha geniş bir açıdan değerlendirmek ve bu bağlamda, kullanılan edebî üslubun anlam üzerindeki etki boyutunu da göz önünde bulundurmak gerekir. Ele alacağımız konu açısından vurgulamak gerekirse, Kur'an kıssaları, edebî üslubun dikkate alınmasındaki gerekliliğin en belirgin biçimde ortaya çıktığı alandır, diyebiliriz.

Kıssaların Kur'an'daki mevcudiyet sebebi açısından en önemli özelliği, güncel durumlara ilişkin mesajlar sunmasıdır. Bu nedenle kıssalar, nüzul dönemi itibarıyla, sadece “dün”ü değil “bugün”ü de yansıtmaktadır. Diğer bir

ifadeyle, kıssalar sadece tarihî sahnelerin sunulduğu pasajlardan oluşmamakta, aynı zamanda, bu sahnelerin içinde güncel dair olguları yansıtan ifadeleri de görmek mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla kıssalar, tarihsel ve güncel boyutu olan ve bu iki boyutun iç içe yer aldığı edebî pasajlardır. Bu durum dikkate alınmadığında, okunan bir kıssa bütünüyle tarihe ait bir sahne olarak değerlendirilecek ve onun yaşanmakta olan hayata dönük yüzü görülemeyecektir.

İşte bu makalenin konusu, işaret ettiğimiz bu husus çerçevesinde, Âdem kıssasının Bakara 2/30'da yer alan kısmında gündeme gelen ve insanın “bozguncu” ve “kan dökücü” oluşunun meleklerin ağzından dile getirilişi sahnesini irdelemek olacaktır. İnsanın henüz varlık sahnesine çıkmadığı ve onunla ilgili hiçbir fiili durum söz konusu olmadığı bir zaman diliminde Allah ile melekler arasında gerçekleştiği anlaşılan bir diyalogda onun bu şekilde nitelenişi, tarihte gerçekleşmiş bir durum mudur? Yoksa burada, tarihe ait bir sahnenin muhataplara aktarılışı sırasında bugüne ait insanî bir gerçekliğin dile getirilişi şeklinde bir edebî üslubun kullanılmış olması söz konusu olabilir mi? Yani, kıssada tarihsel bir sahnenin güncel bir gerçekle kaynaştırılarak sunumundan bahsedebilir miyiz?

Önce, ele alacağımız ayet hakkında yapılan klasik yorumlara genel hatlarıyla göz atıp, ardından bu ayette de var olduğunu düşündüğümüz edebî üslubun daha açık bir şekilde görüldüğü bazı örnekler üzerinde duracağız. Sonra da ayete, bu örnekler ışığında ve yukarıdaki sorular çerçevesinde farklı bir yorum getirmeye çalışacağız.

Ayetle İlgili Klasik Yorumlara Genel Bir Bakış

İnsanın yaratılışı ve yeryüzündeki serüveninin başlangıcı ile ilgili olarak Bakara suresinin 30. ayetine baktığımızda, önemli bir nokta dikkatimizi çekmektedir. Söz ko-

nusu ayete göre, yeryüzünde “insan” denen varlık türü henüz yokken ve onunla ilgili olumlu veya olumsuz hiçbir fiili durum söz konusu değilken, onun yeryüzünde egemen bir varlık olmasını öngören ilahî irade karşısında, melekler yeryüzünün bu müstakbel varlığını “bozguncu” ve “kan dökücü” olarak nitelemiştir. Söz konusu ayet gramatikal yapısına uygun olarak okunduğunda, Allah ile melekler arasında geçen diyalogdan böyle bir sonucun çıkması gayet doğal gözükmetedir:

“Rabbin meleklere, ‘Ben, yeryüzüne, orada egemen olacak ve birbirini izleyen nesiller halinde yaşayacak bir varlık¹ yerleştireceğim.’ dediğinde, melekler şöyle cevap vermişlerdi: ‘Biz seni hep övgüyle anarak, zatına yakışmayan niteliklerden uzak olduğunu kabul ediyor ve kusursuzluğunu dile getiriyorken, şimdi sen, orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek kimseleri mi oraya yerleştireceksin?’ Allah da ‘Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim!’ demişti.”²

İnsanın yeryüzündeki varlığı söz konusu olduğunda, meleklerce gösterilen ilk tepkinin bu şekilde olmuş olması, müfessirler tarafından bir sorun olarak görülmüş ve bu durumun izahı için çeşitli teoriler ileri sürülmüştür. Gerçekten de ortada ciddi bir problem bulunmaktadır. Melekler henüz hiç tanımadıkları bir varlık hakkında nasıl bir bilgiye ve gerekçeye dayanarak “bozguncu” ve “kan dökücü” hükmünü vermiş olabilirler? Tefsir kaynaklarına baktığımızda bu soruya farklı şekillerde cevap verilerek sorunun bir şekilde çözülmeye çalışıldığını görmekteyiz. Bu konuda yapılan yorumları, Taberî’nin kaydettiği rivayetleri esas alarak birkaç maddede toplamamız mümkündür:

¹ Ayette geçen “halife” kelimesinin Kur’an’ın nüzulü sonrası dönemde “yönetici” anlamında siyasi bir içerik kazanarak anlam değişimine uğramış olması nedeniyle, bu kelimeyi olduğu gibi meale yansıtmayı uygun bulmadık. Bunun yerine, kelimenin ayet içerisinde ifade ettiği esas anlamı vermeye çalıştık.

² el-Bakara 2/30.

1. İnsan yaratılmadan önce yeryüzünde cinler yaşamaktaydı. Orada bozgunculuk yaptılar ve birbirlerini öldürmeye başladılar. Allah, İblis'in komutasında ve meleklerden oluşan bir orduyu yeryüzüne gönderdi. Bu ordu, söz konusu cinlerle savaştı; onların çoğunu öldürdü ve bir kısmını da adalara ve dağlara sürdü. Elde edilen bu zaferden dolayı oldukça gururlanan İblis'e bir şekilde haddini bildirmek üzere, Allah insanı yaratmaya karar verdi. İşte melekler, yaşadıkları bu tecrübeden yola çıkarak, yeryüzünde yaratılacak yeni bir canlı türünün de, öncekiler gibi orada bozgunculuk yapıp birbirlerinin kanını dökeceği sonucunu çıkardılar. İbn Abbas'tan nakledilen bu yoruma göre, meleklerin insan hakkındaki bu tespiti "zan"dan öte bir anlam ifade etmemektedir³.

2. Yine İbn Abbas'tan nakledilen diğer bir yoruma göre, Allah arzu ettiği şeyleri yaratıp Egemenlik Tahtı'na kuruldu ve İblis'e dünya semasının yönetimi görevini verdi. İblis, üstün bir niteliğe sahip oluşundan dolayı kendisine bu görevin verildiğini düşünerek gururlandı. Bunun üzerine Allah meleklerle *"Ben, yeryüzüne, orada egemen olacak ve birbirini izleyen nesiller halinde yaşayacak bir varlık yerleştireceğim."* dedi. Melekler ise, *"Ey Rabbimiz! Bu varlık nasıl biri olacak?"* diye sordular. Allah da şu cevabı verdi: *"Onun kendinden türeyen nesli olacak; onlar yeryüzünde bozgunculuk yapacak ve birbirlerini kıskanarak öldürecekler."* Bunun üzerine melekler, ayette geçtiği üzere, *"Şimdi sen, orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek kimseleri mi oraya yerleştireceksin?"* diye karşılık verdiler. Buna göre melekler, yaratılacak yeni varlık türünün keyfiyetiyle ilgili olarak Allah'tan aldıkları kesin bir "bilgi"den hareketle böy-

³ et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, (Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1420/2000 I, 455-458.

le bir tespitte bulunmuşlardır⁴.

3. Katâde'den nakledilen yoruma göre, Allah, Âdem'in yaratılışı konusunu meleklerle açtığında, Allah katında "kan dökme ve bozgunculuk çıkarma"dan daha kötü bir şey olmadığını bilen melekler söz konusu çekincelerini dile getirdiler. Allah da, insanlar arasında peygamberler, iyi ve güzel davranışta bulunacak olanlar ve cennet ehli olacağını bildiğinden, "*Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim!*" şeklinde cevap verdi. Bu yoruma göre melekler herhangi bir bilgiye dayanmaksızın sadece zan ile konuşmuşlardır. Yine Katâde'den nakledilen bir başka yoruma göre ise, onların bu itirazı, yeni yaratılacak varlık türünün kan döküp yeryüzünde bozgunculuk yapacağına dair Allah'ın kendilerine verdiği bilgiye dayanmaktadır⁵.

4. İbn Zeyd'in yorumuna göre, Allah cehennemi yarattığında melekler müthiş derecede korktular. Henüz meleklerden başka bir varlık türü olmadığına göre cehennem kimler için yaratılmıştı? Melekler cehennemin varlık sebebini anlamak için Allah'a, "*Ey Rabbimiz! İleriki zamanlarda biz sana isyan mı edeceğiz?*" diye sordular. Allah da, "*Hayır! Ben yeryüzünde kan dökecek ve bozgunculuk yapacak bir varlık yaratacağım.*" cevabını verdi⁶.

Bu yorumların yanında benzer ifade ve tasvirlerin yer aldığı diğer rivayetleri⁷ de değerlendirdiğimizde, konu ile ilgili temelde iki yorumun hâkim olduğunu görmekteyiz:

Birincisi; daha önce yaşamış ve yeryüzünde kan dökerek bozgunculuk yapmış cinlere tanık olan melekler, bu tecrübeden yola çıkarak yeni yaratılacak varlık hakkında kıyas yoluyla tahminde bulunmuşlardır.

İkincisi; Allah ile melekler arasında geçen diyalogun

⁴ et-Taberî, *a.g.e.*, I, 458-462.

⁵ et-Taberî, *a.g.e.*, I, 462-463.

⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, I, 466-467.

⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, I, 467-469.

Kur'an'da nakledilen sahnede yer almayan bir arka planı bulunmaktadır. Buna göre Allah, meleklerle yeni yaratacağı varlık türünün bazı özellikleri hakkında bilgi vermiş ve onlar da buna dayanarak söz konusu değerlendirmelerini yapmışlardır.

Taberî, yukarıda özetlediğimiz rivayetleri naklettikten sonra, ayetin açıkça delalet etmediği birinci yorumu uygun bulmaz ve ikinci yorumun sözün akışına ve mefhumuna daha uygun olduğunu belirtir. Ona göre Allah, yeryüzünde egemen olacak ve birbirini izleyen nesiller halinde yaşayacak bir varlık yaratacağını meleklerle haber verdiğinde, bu varlığın soyundan gelecekler arasında bozgunculuk yapacak ve kan dökecek kimselerin de olacağını onlara bildirmiş olmalıdır. Meleklerden nakledilen cevap, onların bu şekilde cevap vermelerine zemin hazırlayacak bir ön bilginin Allah tarafından kendilerine verilmiş olacağına mefhum olarak delalet etmektedir. Bu nedenle, diyalogun o kısmı Kur'an'da zikredilmemiştir⁸. Tefsir metinlerinde yer alan çoğu yorumlar da Taberî'nin tercihi doğrultusundadır. Müfessirler bunu, bazen tercihlerini açık bir şekilde belirterek⁹, bazen de Taberî'nin yorumunu ilk görüş olarak zikredip diğerlerini tali görüşler şeklinde sıralayarak¹⁰ yapmışlardır.

İbn Âşûr ise, Allah ile melekler arasındaki bu diyalogun, Âdem'in yaratılıp ona ruh üflenmesinin ardından gerçekleştiğini düşünmektedir. Ona göre melekler, yeryüzüne

⁸ et-Taberî, *a.g.e.*, I, 471-472.

⁹ el-Âlûsî, *Rûhu'l-Me'ânî*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1420/1999, I, 300.

¹⁰ ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, I, 126; İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Vecîz*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1422/2001, I, 117; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr*, el-Mektebetü'l-İslâmî, Beyrut 1407/1987, I, 60-61; el-Beydâvî, *Envâru't-Tenzîl*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424/2003, I, 50; en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1416/1996, I, 79; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîl*, Dâru'l-Fîkr, Beyrut 1412/1992, I, 228; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-Azîm*, Dâru'l-Ma'rîfe, Beyrut 1402/1982, I, 69; Ebu's-Su'ûd, *İrşâdu'l-Akli's-Selîm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1999, I, 111.

yerleştirilmek ve orada egemen olmak üzere yaratılmış bu yeni varlık türünün donanım olarak Allah'ın emirlerine itaat kadar isyana da kabiliyetli olduğunu görmüşler, bu nedenle de söz konusu endişelerini dile getirmişlerdir¹¹.

Sonuçta bütün bu yorumlar, insanın bozgunculuk yapacak ve kan dökecek bir özellikte olacağının, henüz onunla ilgili böyle bir fiili durum söz konusu değilken, bizzat melekler tarafından dile getirildiğinin kabulü esasına dayanmaktadır. Buna göre, “*Sen, orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek kimseleri mi oraya yerleştireceksin?*” cümlesi, öznesi “melekler” olan “kâlu/dediler” fiilinin “mef’ûlû/tümleci” konumundadır ve bu cümle bütün unsurlarıyla onların ağzından çıkan sözü yansıtmaktadır. Şu halde, melekler bu şekilde konuşmuşlardır ve Allah da onların sözünü, ne söylemişlerse, olduğu biçimiyle bize aktarmıştır. İlgili cümlenin gramatikal yapısını esas aldığımızda, ilk bakışta farklı bir ihtimal de akla gelmemektedir. Dolayısıyla yukarıdaki yorumların tamamen isabetsiz olduğu söylenemez. Ancak biz, konuya farklı bir pencereden bakış denemesi yapmak üzere şu soruların cevabını aramaya çalışacağız:

Ayetteki ifade üslubu, insan hakkındaki bu nitelenmenin bizzat meleklerce yapılmış olduğu sonucunu çıkarmamızı zorunlu kılmakta mıdır? İnsanı bu şekilde nitelendiren “özne”, melekler değil de Allah olabilir mi? Buna göre Allah, melekler ile kendisi arasında “geçmiş”te gerçekleşmiş bir diyalogu “şimdi” gündeme getirirken, insanın “geçmiş” ile “şimdi” arasındaki zaman diliminde fiilen sabit olmuş ve olmaya da devam etmekte olan iki olumsuz özelliğine işaret etmek amacıyla, meleklerden naklettiği sözün içerisine kendi değerlendirmesini katmış olabilir mi? Yani söz konu-

¹¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, Müessesetü't-Târihi'l-Arabî, Beyrut 1420/2000, I, 389.

su ayette, başkasından nakledilen bir sözün içerisine, nakledenin kendi tespit ve düşüncelerini de katması şeklinde bir ifade üslubu kullanılmış olabilir mi?

Bu soruların cevabını çalışmamızın sonuna bırakarak, yapacağımız yoruma esas ve örnek teşkil etmek üzere, dikkatimizi çeken bazı ayetlerden hareketle Kur'an'da yer alan iki ifade üslubuna kısaca göz atmak istiyoruz. Bunlardan birincisi, tarihî bir olay aktarılırken, “geçmiş” ve “şimdi”nin iç içe girdirilmesi ve kıssa kahramanlarının bu günün gerçeklerine de işaret edecek tarzda konuşturulması, yani kıssalarda “zamanların kaynaştırılması”. İkincisi ise, yine benzer şekilde, Kur'an'ın nüzulü döneminde dinî hakikatlere karşı çıkanlara ait bazı sözler aktarılırken, esasında onlara ait olmayan fikirlerin onların sözlerine eklenmesi. Bu iki üsluba dair bazı örnekler üzerinde kısaca durduktan sonra tekrar konumuz olan ayete döneceğiz.

Kur'an Kıssalarında Zamanların Kaynaştırılması

Kur'an kıssalarını dikkatli bir gözle incelediğimizde, tarihe ait sahnelerin salt geçmişte olmuş bitmiş birer hadise olarak tasvir edilmediğini, muhataba verilmek istenen güncel mesajların kıssanın içerisine ustalıkla yerleştirildiğini görürüz. Çeşitli şekillerde tezahür eden bu üslubun konumuzu ilgilendiren yönü, verilmek istenen mesajın bizzat kıssa kahramanının ağzından çıkan sözlerin içerisine yerleştirilmesidir. Bu durumda kıssanın kahramanı sanki geçmişte yaşamış biri değil de, sanki bugün ve burada yaşamakta olan biri gibi, güncel durumlarla ilgili mesajları içeren sözleriyle Kur'an okuyucusunun karşısına çıkar. Yani Allah, söylemek istediği şeyleri onların ağzından söyler ve böylece, nüzul dönemine ait fiili durum ve olgular da kıssanın anlatım üslubuna hâkim birer unsur olarak devreye girer ve kıssa güncel bir boyut kazanır. Bunun bir sonucu olarak da, kıssayı dinleyen muhatap, sadece geçmiş bir ha-

diseye kulak vermiş olmaz, aynı zamanda sahnenin içerisinde bizzat kendini görür ve kendine yönelik mesajları bizzat kıssa kahramanının ağzından işitir. Kıssayı okuyan ya da dinleyen, “kendisini bu tarihî şahsiyetlerden ayıran zamanın hükmü kalkmışçasına onların yanına gittiğini veya onların kendisinin karşısına geldiklerini görür; okuyucu değil de seyirci durumuna girer. Kur’an’ın bütün kıssaları, bu özelliği az çok gösterir.”¹²

Kur’an kıssalarındaki bu üsluba dair verilebilecek örneklerden sunacağımız iki tanesi, ele aldığımız ayete getireceğimiz yoruma ışık tutacak niteliktedir:

1. Örnek: Nuh suresinde, Hz. Nuh’un, kavmini doğru yola çağırmadaki olağanüstü çabası ve bu çabadan ciddi bir netice alamamasından dolayı yakınması kendi dilinden aktarılır¹³. Bu arada o, kavminin, tapmakta olduğu putlardan vazgeçmeme konusundaki direncini şu ifadelerle belirtir:

*“Dediler ki, tanrılarınızdan asla vazgeçmeyiniz! Ne Veddi ne Suvâ’yı ne Yegûs’u ne Yeûk’u ne de Nesr’i, asla bırakmayınız!”*¹⁴

Ayet gramatikal olarak ele alındığında ilk anlaşılan şudur: Nuh kavmi adı geçen putlara fiilen tapmıştır ve bu put isimleri onların taptığı tanrılara aittir. Ancak, şu da tarihî bir gerçek ki, Kur’an’ın nâzil olduğu dönemdeki Arap kabilelerinin tapmakta olduğu bazı putlar da aynı isimleri taşımaktadır¹⁵. Yani, Nuh kavminin tapınmada ısrar ettiği belirtilen tanrıların isimleri, Kur’an’ın nâzil olmakta olduğu

¹² Suat Yıldırım, “Kur’ân-ı Kerimde Kıssalar”, A.Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, 1979, 3. Sayı, s. 62.

¹³ Nüh, 71/5-28.

¹⁴ Nüh, 71/23

¹⁵ Bkz.: İbn Kelbî, *Putlar Kitabı (Kitâbu'l-Asnâm)*, Çev.: Beyza Düşüngen, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1969, s. 28, 29, 50; et-Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 639-640; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, X, 285; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 426; el-Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 122-123.

dönemde bizzat Arapların tapmakta olduğu putların isimleriyle örtüşmektedir. Bu durum nasıl izah edilebilir? Acaba Hz. Nuh'un kavmi ile Hz. Peygamberin çağdaşı Araplar aynı ismi taşıyan putlara tapmış olabilirler mi? Müfessirlerin bu soruya cevabı çoğunlukla "evet" şeklindedir¹⁶. Bir yoruma göre, tufan suları söz konusu putları beşi bir arada Hicaz bölgesine ulaştırmış ve bunlar Araplar tarafından bulunarak kendilerine tapılmıştır¹⁷. Râzî, bu putların cismen Araplara intikal ettiği yorumunu problemlili görür ve şöyle der: "Çünkü tufan zamanında dünya harap olurken bu putlar nasıl kurtuldu? Araplara nasıl intikal etti? Hz. Nuh onları gemiye aldı da denemez. Görevi onları ortadan kaldırmak ve yok etmek iken, gemiye alarak koruması nasıl mümkün olur?"¹⁸ Râzî, durumu bir problem olarak ortaya atar ama bu soruları da cevapsız bırakır. Diğer bir yoruma göre ise, nesilden nesile intikal etmiş olan sadece bu putların isimleridir ve Araplar da bizzat kendilerine ait putlara o isimleri vermişlerdir¹⁹.

Burada, Maverdî'nin naklettiği farklı bir yorumla karşılaşmaktayız. Bu yoruma göre, söz konusu putlar sadece Araplara aittir ve onlardan başkası da bu putlara tapmamıştır. Dolayısıyla ayet şöyle anlaşılmalıdır: "Nuh kavmi, kendi taraftarlarına 'Sakın tanrılarınızdan vazgeçmeyiniz.' demişti. Aynen onlar gibi Araplar da kendi çocuklarına ve toplumuna 'Ne Vedd'i ne Suvâ'yı ne Yegûs'u ne Yeûk'u ne de Nesr'i asla bırakmayınız.' demektedirler"²⁰.

¹⁶ et-Taberî, *a.g.e.*, XXIII, 639-640; ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 607; el-Beydâvî, *a.g.e.*, II, 531; en-Nesefî, *a.g.e.*, IV, 435; İbn Kesîr, *a.g.e.*, IV, 426; el-Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 122; Ebu's-Su'ûd, *a.g.e.*, VI, 310; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 193.

¹⁷ İbnü'l-Cevzî, *a.g.e.*, VIII, 374; Ebû Hayyân, *a.g.e.*, X, 285.

¹⁸ er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire 2003, XXX, 133.

¹⁹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd*, X, 285-286; el-Âlûsî, *a.g.e.*, XXIX, 123; İbn Âşûr, *a.g.e.*, XXIX, 194.

²⁰ el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut ts., VI, 104.

Bu son yorum da dikkate değer olmakla birlikte, burada “zamanların kaynaştırılması” şeklinde bir anlatım üslubunun hâkim olduğunu düşünüyoruz. Yani, Nuh kavmi ile cahiliye Arap toplumu arasında, putlara tapma ve bunda ısrarcı olma yönüyle keyfiyet benzerliği bulunduğundan, her iki toplum aynı zaman diliminde ve aynı sahnede birleştirilmektedir. Böylece Allah, Nuh kavminin sözde tanrılardan vazgeçmeme ısrarını ve bu nedenle de tufan olayı ile karşı karşıya kalışlarını anlatırken, onların durumunu müşrik Araplardaki put isimleriyle örneklendirmekte ve iki toplum arasındaki benzerliğe dikkat çekmektedir. Dolayısıyla ayette, “geçmiş” ile “şimdi”nin kaynaştırılarak, geçmişin daha canlı ve dinamik bir anlatımı için güncel olgularla örneklendirilmesi şeklinde bir üslup kullanılmaktadır. Buna göre ayet şu şekilde anlaşılmalıdır: “Sizin tapmakta olduğunuz Vedd, Suvâ, Yegûs, Yeûk, Nesr adlı putlarınızın benzeri putlar, helak olan Nuh kavminde de var idi ve onlar da sizin gibi tanrılarından asla vazgeçmek istemiyorlardı.” Buna göre, tarihsel bir konuşma güncel olgularla daha dinamik ve güncel bir formata büründürülerek aktarılmaktadır²¹.

Meseleye katkı sağlaması açısından, Türkçede de karşılaşılabileceğimiz bu ifade üslubuna bir örnek vermek istiyoruz. Mesela, farklı bir kültüre sahip, kullandıkları isimler itibarıyla bize tamamen yabancı bir ülkenin bağımsızlık mücadelesinden bahsederken, şöyle bir ifadeyi rahatlıkla kullanmamız mümkündür: “Onların da Ahmetleri, Mehmetleri, Alileri var idi. Vatanları uğruna hepsini feda ettiler!” Bu sözden, onların bu isimleri kullandıkları sonucu çıkmaz. Anlaşılacak olan sadece şudur: “Biz nasıl kendi

²¹ Ayetteki üsluba dair benzer bir değerlendirme için bk. Hikmet Zeyveli, “Kur’an Dilinin Özellikleri ve Özel Olarak Kıssa ve Mucizeler”, 2. Kur’an Sempozyumu 4-5 Kasım 1995, Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1996, s. 102.

vatan evlatlarımızı şehit vermiş isek onlar da kendileri için değerli olan evlatlarını vatanları için feda etmişlerdir.” Kanaatimizce ayetteki ifade üslubu da buna benzemektedir.

2. Örnek: Âl-i İmrân suresi 45. ayette, melekler tarafından Hz. Meryem’e bir çocuğunun olacağı müjdesinin verilmesi söz konusu edilir:

“Melekler şöyle demişlerdi: ‘Ey Meryem! Allah sana kendi tarafından bir ‘Söz’ün müjdesini veriyor. Onun adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir...”²²

Bu müjdeyle başlayan sahne, Hz. İsa’ya dair bazı önemli niteliklerin ve onun peygamberlik dönemine ait bazı tarihî kesitlerin zikredilmesiyle 51. ayetin sonuna kadar bir bütünlük içerisinde sürer. Meryem’in bu haber karşısında dile getirdiği, *“Rabbim! Bana bir insan dokunmamışken, nasıl olur da benim bir çocuğum olur?”* şeklindeki şaşkınlığını ve ona verilen *“Öyledir, ama Allah dilediği biçimde yaratır!”* anlamındaki karşı cevabı içeren ara cümle niteliğindeki 47. ayet hariç, 45. ayetle başlayan ve 51. ayetin sonuna kadar süren kısım, gramatikal açıdan tek cümledir. Buna göre, kıssadaki sahnenin başlangıcı olan 45. ayetteki *“Melekler şöyle demişlerdi.”* ifadesinden sonraki kısım, teknik ifadeyle, öznesi melekler olan “kâlet/dediler” fiilinin “mef’ûlû/tümleci” konumundadır. Dolayısıyla, söz konusu ayetler grubu bu gramatikal yapıya uygun olarak okundığında, meleklerin, Meryem’e sadece bir çocuk müjdesi vermekle kalmadıkları, aynı zamanda Hz. İsa’ya dair aşağıdaki bilgileri de ona aktardıkları sonucu ortaya çıkmaktadır:

- *Doğacak çocuğun en önemli niteliği, onun Allah’a ait bir ‘Söz’ oluşudur.*

- *Onun adı Meryem oğlu İsa Mesih’tir.*

²² Âl-i İmrân 3/45.

- *Dünyada ve ahirette şerefli ve Allah’a yakın biri olacaktır.*

- *Hem beşikte hem de yetişkin iken insanlarla konuşacak ve iyi biri olacaktır.*

- *Allah ona kitabı, hikmeti, Tevrat’ı ve İncil’i öğretecektir.*

- *İsrail Oğullarına peygamber olacak ve size Rabbinizden şu mucizeleri sunuyorum diyecektir: “Çamura kuş şekli verip ona üflediğimde Allah’ın izniyle canlanacak. Körü ve cüzzamlıyı iyileştireceğim ve Allah’ın izniyle ölüyü dirilteceğim. Yediğiniz ve evlerinizde sakladığınız şeyleri size bildireceğim. Eğer inanırsanız bütün bunlarda bir işaret vardır.”*

- *İsrail Oğullarına, “Ben, Tevrat’ı tasdik eden, size haram kılınmış bazı şeyleri helal kılan, size mucize sunan bir peygamberim; Allah’tan sakının ve bana itaat edin!” diyecektir.*

- *“Allah benim de Rabbim, sizinde Rabbinizdir. Öyleyse O’na kulluk ediniz. İşte doğru yol budur.” diyecektir.*

Tefsir kaynaklarında²³ yer alan yoruma göre, “Melekler şöyle demişlerdi.” ifadesini takip eden ve Hz. İsa ile ilgili söz konusu bilgileri içeren ifadeler, olduğu gibi meleklerin ağzından çıkan sözlerdir ve bunlar meleklerin Meryem’e haber verdiği şekliyle aynen gerçekleşmiştir. Söz konusu ayetler bu şekilde ele alınmalı ve buna göre anlaşılmalıdır.

Ancak, ilgili ayetleri dikkatli bir şekilde incelediğimizde, burada da birinci örnekte işaret ettiğimiz ifade üslubunun hâkim olduğunu görmekteyiz. Yani Meryem’e bir çocuk müjdesinin verildiği “geçmiş” tarihli bir sahne, Hz. İsa ile ilgili gerçekleri dile getiren ve Kur’an’ın vahyi esnasındaki muhatapların onun hakkındaki yanlış kanaatlerini

²³ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 410-442; İbn Atiyye, *a.g.e.*, I, 434-442; İbn Kesir, *a.g.e.*, I, 363-364; Ebu’s-Su’ûd, *a.g.e.*, I, 368-373; el-Âlûsî, *a.g.e.*, III, 212-231; İbn Âşûr, *a.g.e.*, III, 96-104.

düzeltelemeye yönelik mesajları içeren ifadeler eşliğinde sunulmaktadır. Buna göre melekler, Meryem'e sadece bir çocuk müjdesi vermişlerdir, o da, kendisine hiçbir insan dokunmamışken böyle bir şeyin nasıl mümkün olacağını dile getirmiştir. Meleklerle Meryem arasındaki diyalog bu hususlardan ibaret olmalıdır. Doğacak çocuk ile ilgili tanımlama ve tasvirleri içeren diğer hususlar ise, bu olayın Kur'an'da nakledilişi esnasında, kamuoyuna yönelik güncel mesajlar niteliğinde Allah tarafından dile getirilmiştir.

Burada şunu belirtelim ki, tefsir kaynaklarında yer alan yorumlara uygun olarak, Hz. İsa hakkındaki bütün bu sözlerin, o henüz ana rahminde oluşum aşamasında iken, melekler tarafından Meryem'e ifade edilmiş olması imkânsız değildir. Geçmiş ve geleceği bilen Allah tarafından görevlendirilen melekler bütün bu gerçekleri Meryem'e anlatmış olabilirler. Ancak ilgili ayetlere hâkim olan ifadelere dikkatli bir şekilde baktığımızda, Hz. İsa ile ilgili bütün bu tespitlerin, onun hakkında yanlış kanaate sahip olan Hristiyanlara yönelik mesajlar taşıdığını görürüz. Burada, Hz. İsa ile ilgili söz konusu tanımlama ve tasvirlerin geçmişte Meryem'e ifade edilmesinden çok, bugün Hristiyanlara söyleniyor olması önem taşımaktadır. Çünkü bu mesajlar Meryem'e değil, Hz. İsa'yı ve Meryem'i ulûhiyet makamında gören Hristiyanlara yöneltildiğinde bir anlam kazanmaktadır. Örneğin, Hz. İsa'dan "Meryem Oğlu" olarak bahsedilmesi, onu Allah'ın oğlu olarak nitelendiren Hristiyanlara bir reddiyeden ibarettir. Meryem'e henüz bir çocuk müjdesinin verildiği anda, yani Hz. İsa hakkında böyle bir yanlış inanç yokken, onun "Meryem Oğlu" olarak adlandırılması pek anlamlı gözükmemektedir. Kur'an'da Hz. İsa'nın adı 25 yerde geçer ve bunların 16'sında "Meryem oğlu İsa"²⁴ ifadesi

²⁴ el-Bakara 2/87, 253; Âl-i İmrân 3/45; en-Nisâ 4/157,171; el-Mâide 5/46, 78, 110, 112, 114, 116; Meryem 19/34; el-Ahzâb 33/7; el-Hadîd

kullanılır. Hz. İsa, dört ayette “Meryem oğlu Mesih”²⁵ ve iki yerde de “Meryem oğlu”²⁶ olarak adlandırılır. Kur’an hiçbir peygamberin adını babasına veya anasına nispet ederek kullanmazken Hz. İsa için bu ifadenin tercih edilmiş olması tamamen onu sonradan tanrılık makamında görenlere bir cevap niteliğindedir. Dolayısıyla onun hakkındaki bu nitelenmenin henüz o yokken gündeme gelmiş olmasının herhangi bir amaca hizmet edeceği düşünülemez. Yine, henüz ortada İncil adında bir kutsal kitap yokken, “Allah ona İncil’i öğretecektir” şeklindeki bir cümle Meryem açısından pek anlamlı ve işlevsel değildir. Sahnenin sonundaki, “Allah benim de Rabbim, sizinde Rabbinizdir. Öyleyse O’na kulluk ediniz. İşte doğru yol budur.” mealindeki ifadenin, Hz. İsa’yı “rab” kabul eden mevcut Hristiyanlara onun ağzından bir cevap olduğu da gayet açıktır.

Taberî, Hz. İsa ile ilgili söz konusu nitelermeleri içeren ifadelerin melekler tarafından bizzat Meryem’e söylendiğini kabul etmekle birlikte de, Hz. İsa’nın “Meryem oğlu İsa Mesih” olarak nitelenişini yukarıdaki değerlendirmemize yakın bir çerçevede yorumlar. Ona göre, “Allah kullarına, İsa’nın nesebi hakkında bilgi vermekte ve onun ‘Meryem’in oğlu’ olduğunu bildirmektedir. Bu ifadeyle Allah, kendisi hakkında yanlış inanca sapmış olan Hristiyanların Hz. İsa’yı ‘Allah’ın oğlu’ olarak telakki edişlerini ve Yahudilerin Meryem’e yönelik iftiralarını reddetmektedir.”²⁷

Tekrar ifade edelim ki, bu ayetlerde de, birinci örnekte ifade ettiğimiz gibi, geçmişte gerçekleşmiş bir diyalogun, sonraki dönemlere ait durumlara yönelik mesajlarla zenginleştirilerek aktarılması ve bir şekilde zamanların kaynaştı-

57/27; es-Saff 61/6, 14.

²⁵ el-Mâide 5/17, 72, 75; et-Tevbe 9/31.

²⁶ el-Mü’minün 23/50; ez-Zuhuruf 43/57.

²⁷ et-Taberî, *a.g.e.*, VI, 413.

rılması üslubu hâkimdir.

Böyle bir üslup dil mantığı açısından imkânsız değildir ve dilin pratik kullanımında sıklıkla karşılaşılabileceğimiz örnekleri vardır. Mesela, hamile kaldığını düşünen bir bayan eşiyile birlikte kontrol için doktora gitmiş ve doktor kendilerine bir çocuklarının olacağı müjdesini vermiştir. Aradan yıllar geçmiş ve büyüyen çocuk ülke için önemli icraatlarda bulunan değerli bir insan olmuştur. Evladının durumunu izleyip oldukça duygulanan baba, o günü hatırlatarak eşine şöyle demektedir: “Kontrol için doktora gittiğimiz günü hatırlıyor musun? Doktor sana, ileride büyüüp adam olacak, nice güzel işler yapacak ve yaptığı işlerle gurur kaynağımız olacak böyle bir çocuğa hamile kaldığını söylediğinde ne kadar sevinmiştik!” Çocuğa ait bu özellikler doktorun ağzından çıkmamıştır. Ancak baba, onun “hamilesiniz” şeklindeki ifadesini aktarırken, bu hamilelik neticesinde doğan çocuğun bu günkü özelliklerini de zikretmek suretiyle kendi duygu ve düşüncelerini naklettiği sözün içine katmıştır.

İşte, söz konusu ayetlerde de böyle bir konuşma üslubunun olduğu anlaşılmaktadır. Yani melekler Meryem’e bir çocuğunun olacağı müjdesini vermiştir; Allah da bu olayı miladî 7. yüzyılda haber verirken, o ana kadar Hz. İsa hakkında oluşmuş yanlış telakkilere cevap vermek ve onu gerçek şekliyle tasvir etmek amacıyla, ona ait sıfat ve durumları da zikretmiştir.

Kur’an kıssalarında yer alan “zamanların kaynaştırılması” şeklindeki üslup ile ilgili bu iki örnekle yetinerek, yine konumuz olan ayete getireceğimiz yoruma esas teşkil edebilecek benzer bir üslubun kullanıldığını gördüğümüz iki örnek daha sunmak istiyoruz.

Muhataplardan Nakledilen Sözlere Onlara Ait Olmayan İfadelerin Katılması

Kur'an'da karşılaştığımız, zamanların kaynaştırılması üslubuna benzer bir üslup da, özellikle dinî gerçekleri inkâr edenlerin düşüncelerini yansıtmak üzere onların ağzından nakledilen sözlerin içerisine, esasında onlardan sadır olmayan bazı olumlu ifadelerin Allah tarafından eklenmesidir. Bu üsluba dair vereceğimiz aşağıdaki iki örneğin konumuza ışık tutacağı kanaatindeyiz.

1. Örnek: Nisâ suresinde Yahudilerin başına gelen ve gelecek olan felaketlerin sebepleri sıralanırken, bunların arasında, onların “İsa’yı biz öldürdük!” şeklindeki sözlerine de yer verilir. Bunun 157. ayetteki ifadesi şu şekildedir: “Allah’ın elçisi Meryem oğlu İsa Mesih’i kesinlikle biz öldürdük, demeleri sebebiyle...”²⁸ Ayete gramatikal açıdan baktığımızda, Yahudilerin söylediği söz şudur: “Allah’ın elçisi Meryem oğlu İsa Mesih’i kesinlikle biz öldürdük.” Ancak bu söz bütünüyle onlara ait ise, burada, Hz. İsa’yı Allah’ın elçisi olarak kabul etmeyen Yahudilerin onu “Allah’ın elçisi” olarak nitelemeleri şeklinde mantıkî bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Oysa böyle bir çelişkinin olmaması gerekir. Bu duruma açıklık getirmeye çalışan müfessirler şu iki izahı yaparlar²⁹: Birincisi, Yahudilerin Hz. İsa’yı “Allah’ın elçisi” olarak nitelemeleri, buna inanmalarının bir sonucu değil, tamamen istihza amaçlıdır. İkincisi, Allah onların “İsa’yı biz öldürdük!” şeklindeki iddialarını naklederken, onu “Allah’ın elçisi” olarak bizzat kendisi nitelemekte ve onu anılması gereken şekliyle anarak yüceltmektedir. Birinci yorum, “Allah’ın elçisi Meryem oğlu İsa Mesih’i kesinlikle biz öldürdük.” sözünün olduğu gibi Yahudilerin ağzından çıktığı kabulüne

²⁸ en-Nisâ 4/157.

²⁹ ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, I, 574; er-Râzî, *a.g.e.*, XI, 84; el-Beydâvî, *a.g.e.*, I, 247; en-Nesefî, *a.g.e.*, I, 380; Ebu Hayyân, *a.g.e.*, IV, 125; Ebu’s-Su’ûd, *a.g.e.*, II, 217.

dayanırken, ikinci yorum, bizim üzerinde durduğumuz üslup çerçevesinde yapılmaktadır. Buna göre Allah, onlardan naklettiği sözü onların ağzından çıktığı şekliyle değil de, vermek istediği mesaja uygun ifadeleri kullanarak aktarmaktadır. Yani onlar “İsa’yı biz öldürdük” iddiasında bulunmuşlar; Allah da onların iddialarını aktarırken, Hz. İsa’nın adını yalın isim şeklinde anmamış, onu olması gereken şekliyle nitelendirmiştir.

2. Örnek: Aynı üslubu, müşriklerin yanlış inançlarının sorgulandığı Zuhruf suresi 9. ayette görmekteyiz: *“Eğer onlara, ‘Gökleri ve yeri kim yarattı?’ diye sorsan, kesinlikle, onları çok güçlü olanın, çok iyi bilen yarattığını söyleyeceklerdir.”*³⁰ Ayete gramatikal açıdan baktığımızda, *“Onları çok güçlü olan ve çok iyi bilen yaratmıştır.”* sözünün bir bütün olarak müşriklere ait olması gerekmektedir. Buna göre müşrikleri, Allah’ı “azîz/çok güçlü olan” ve “alîm/çok iyi bilen” şeklinde nitelendirecek bir inanç düzeyine sahip kimseler olarak kabul etmemiz gerekecektir. Ancak bu durum, Hz. Peygamberin davet ettiği Allah inancına karşı müşrikler tarafından gösterilen muhalefet stratejisine ters düşmektedir³¹. Müfessirlerin bir kısmı bu çelişkiyi çözmeye çalışırken, ayeti bizim ele aldığımız ifade üslubu çerçevesinde yorumlamışlardır. Buna göre Allah, gökleri ve yeri yaratanın Allah olduğuna dair müşriklerde var olan yerleşik bir düşünceyi ya da böyle bir soru karşısında vermek zorunda kalacakları “Allah yaratmıştır” şeklindeki bir cevabı aktarırken, kendi zatını bizzat kendisi nitelemektedir³². Âlûsî, böyle bir ifade üslubunun dilin pratik kullanımında var olduğuna dikkat çekerek şu örneği verir: “Üstat bana

³⁰ ez-Zuhruf 43/9.

³¹ Müşriklerdeki Allah inancı ile ilgili bu tespitimiz hakkında daha geniş bilgi için bk. Zekeriya Pak, “*Cahiliye Araplarındaki Allah İnancının, Kur’an’dan Hareketle Tespitiyle İlgili Bazı Hususlar*”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 1, s. 316-322, Sivas 2001.

³² ez-Zemahşerî, *a.g.e.*, IV, 231-232; Ebu’s-Su’ûd, VI, 27.

şöyle dedi...” diyen birinin “üstât” kelimesiyle “Şemsü’l-Eimme”yi kastettiğini bilmektesin. Daha sonra onun sözünü bir başkasına aktarırken, “Falan kişi bana Şemsü’l-Eimme’nin şöyle dediğini söyledi” dersin. Oysa o kişinin ağzından sadece “üstât” kelimesi çıkmıştır. Sen ise onun sözünü aktarırken, “üstât” ile kastettiği kişinin bir sıfatını kullanmaktasın. Ayette de bu durum söz konusudur. Müşrikler, kendilerine yöneltilen soru karşısında “Allah yarattı” cevabını vermişlerdir. Allah ise, onların bu sözünü naklederken, “Allah” kelimesinin yerine, kendi zatını niteleyen “azîz” ve “alîm” sıfatlarını yerleştirmiştir³³.

Bu örneklerden yola çıkarak, bazı ayetlerin doğru anlaşılmasında, cümlelerin gramatikal yapısının tek başına yol gösterici olmadığı, bunun yanında edebî üslubun da dikkate alınması gerektiğini söyleyebiliriz. Şimdi de, tekrar asıl konumuz olan Bakara 2/30 ayetine dönerek, bu çerçevede farklı bir yorum denemesi yapabiliriz.

Bakara 2/30’la İlgili Farklı Bir Yorum Denemesi

Yukarıda örneklerini gördüğümüz edebî üslup ışığında konumuz olan ayete yeniden baktığımızda, “*Melekler henüz hiç tanımadıkları bir varlık hakkında nasıl bir bilgiye ve gerekçeye dayanarak ‘bozguncu’ ve ‘kan dökücü’ hükmünü vermiş olabilirler?’*” şeklinde bir soru sormanın, artık ayete yaklaşımımızda tek ve zorunlu bir seçenek olmadığını söyleyebiliriz. Çünkü insanı bu şekilde nitelendiren “özne”nin melekler değil de bizzat Allah olduğu sonucuna ulaşmamız, yine yukarıda örneklerini gördüğümüz üslup çerçevesinde mümkün olacaktır. Buna göre, Allah ile melekler arasında gerçekleşmiş olan diyalog esnasında, henüz varlık sahnesinde olmayan insanın, melekler tarafından “bozguncu” ve “kan dökücü” olarak nitelendirilmesi söz konusu olmamıştır. Bu diyalogda sadece, “yeryüzünde ege-

³³ el-Âlûsî, *a.g.e.*, XXV, 92.

men olacak ve birbirini izleyen nesiller halinde yaşayacak” özelliğe sahip yeni bir varlık türünün yaratılıp yeryüzüne yerleştirilecek olması gerçeğinin, keyfiyetini tam idrak edemeyeceğimiz bir şekilde, Allah tarafından meleklerle paylaşılması söz konusudur. Bu durum karşısında melekler, Allah’ı saygıyla anma ve O’nu yüceltme görevini gereği gibi yerine getirdiklerini beyan ederek, “Biz varken ve görevimizi hakkıyla yerine getirirken, bu yeni varlık türüne ne gerek var?” anlamına gelebilecek bir soruyla, bu yeni varlığın varoluş hikmetini anlamak istemişlerdir. Allah da, onların, saygı sınırlarını aşmayacak biçimde gösterdikleri bu tavırlarına, “*Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim.*” şeklinde cevap vermiştir. İşte, kıssanın ilgili sahnesinin tarihî boyutu, ana hatlarıyla bu şekilde cereyan etmiş olmalıdır³⁴. İnsan, söz konusu diyalog sahnesinin yaşandığı “geçmiş” ile söz konusu ayetlerin vahyedildiği “şimdi” arasındaki zaman diliminde bozgunculuk yapmış ve kan dökmüştür. Ayrıca onun bu iki özelliği, Kur’an’ın vahyedildiği sırada da fiilen devam etmektedir. Allah, melekler ile kendisi arasında “geçmiş”te gerçekleşmiş olan söz konusu diyalog sahnesini “şimdi” gündeme getirirken, güncel bir duruma tarihi bir sahne içerisinde işaret etmektedir.

Şu halde kıssanın bu sahnesi, tek boyutlu bir zaman diliminde gerçekleşmiş bir durumun tasvirinden ibaret olmayıp geçmişin ve şimdinin kaynaştığı, zamanların iç içe girdiği, dünü ve bu günü bir arada yansıtan bir sahne özelliği taşımaktadır. Dolayısıyla, ayetin asıl mesajı, yeryüzünde fiilen bozgunculuk yapıp kan dökmekte olan muhataplara yönelik güncel bir uyarıdır.

Burada akla şu soru gelmektedir: Acaba yaptığımız

³⁴ Bir başka yoruma göre, “Âdem kıssası, Kur’an’daki şekliyle, beşerî varlığın kozmik kaderine ilişkin dramatik bir anlatı olup herhangi bir zamansal ve mekânsal duruma tetabuk etmemektedir.” Mustafa Öztürk, *Kıssaların Dili*, Kitâbiyât, Ankara 2006, s. 118.

bu yoruma uygun olarak ayeti Türkçeye çevirmek mümkün mü? Hemen belirtelim ki, ayetin gramatikal yapısı, klasik yorumları devre dışı bırakacak ve bizim yaptığımız yorumu açıkça yansıtacak şekilde bir çeviriye pek imkân tanımamaktadır. Ancak, çeviri olarak nitelendirilemezse de, yaptığımız yorumu kısmen yansıtacak göre şöyle bir metin oluşturmak mümkündür:

“Rabbin meleklere, ‘Yeryüzüne, orada egemen olacak ve birbirini izleyen nesiller halinde yaşayacak bir varlık yerleştireceğim.’ demişti. Melekler ise, ‘Biz seni övgüyle anarak, zatına yakışmayan niteliklerden uzak olduğunu kabul ediyor ve kusursuzluğunu dile getiriyoruz.’ diyerek, yeryüzünde bozgunculuk yapmakta ve kan dökmekte olan sizlerin egemen bir varlık olarak oraya niçin yerleştirileceğinizi sormuşlardı. Allah da, ‘Ben sizin bilmediğiniz şeyleri bilirim!’ demişti.”

Bizi böyle bir yoruma sevk eden en önemli neden, insan türünün henüz yeryüzü sahnesine çıkmadan önce melekler tarafından potansiyel bir suçlu olarak algılanmış olmasının doğru olmayacağı düşüncesidir. Zira bu sahnenin gerçekleştiği tarih kesitinde insan henüz bir suç işlememiştir ve bu nedenle de “bozguncu” ve “kan dökücü” olarak anılmayı henüz hak etmemiştir. Tarafımızdan algılanabilen boyutuyla, evrendeki canlı türler arasında merkezî konumda bulunan tek varlık insandır. Kur’an’ın beyanıyla, göklerde ve yerde ne varsa insan için yaratılmış ve onun hizmetine sunulmuştur³⁵. Böyle değerli bir varlığın, henüz kendisi varlık sahnesinde yok iken ve hiçbir olumsuz yönüne de tanık olunmamışken, melekler tarafından “bozguncu” ve “kan dökücü” olarak nitelendirilmesi, onun hakkında yapılabilecek ilk ve tek değerlendirme olmamalıdır. Eğer melekler, daha önce cinler vasıtasıyla yaşadığı farz edilen bir

³⁵ Bk. Lukmân 31/20; el-Câsiye 45/13.

tecrübeden yola çıkarak böyle bir tahminde bulunmuşlarsa, bu birçok güzelliği de potansiyel olarak kendinde barındıran insan türü için haksız bir yargılama anlamına gelir. Taberî'nin yorumunu esas alarak, bize nakledilen diyalogun zikredilmeyen bir arka planının olduğunu ve Allah'ın bu yeni varlık türü hakkında melekleri bilgilendirdiğini ve onların da bu bilgiye dayanarak insan hakkında bu şekilde konuştuklarını kabul ettiğimizde de yine aynı durum söz konusudur. Buna göre de melekler objektif davranmamışlar, Allah'ın kendilerine verdiği bilgilerden birçoğunu göz ardı ederek sadece insanın olumsuz iki özelliğini ön plana çıkarmışlardır. Bu da, hem insan türüne karşı sübjektif bir önyargıyı hem de olumsuz özelliklere sahip bir varlık yaratma projesinden dolayı Allah'ı bir şekilde sorgulamayı çağrıştırmaktadır. Oysa melekler bu şekilde davranmaktan uzaktır.

Kur'an'da, temel değerleri yok etme ve toplumsal barış ve huzuru ortadan kaldırmaya yönelik her tür faaliyet "bozgunculuk" olarak nitelendirilir. Ahlakî bir çöküntünün sonucu olarak ortaya çıkan "bozgunculuk" tavrı, Kur'an tarafından sıklıkla dile getirilir ve bu olumsuzluğu kendilerinin vazgeçilmez niteliği haline getirenler şiddetle uyarılır³⁶. Bozgunculuğun doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan, haksız yere kan dökme³⁷ ve cana kıyma eylemleri de ısrarla kınanır. İnsana dair bu iki olumsuz eylem türünün ele aldığımız ayette gündeme gelişini de, melekler tarafından gündeme getirilmiş tarih öncesi bir öngörü değil, Allah tarafından yapılmış, güncele yönelik bir tespit ve uyarı olarak değerlendirmek daha uygun olacaktır. Yani Allah, fiili olarak yeryüzünde bozgunculuk yapmakta ve kan dökmekte

³⁶ "Bozgunculuk" anlamındaki "fesat" kavramının yer aldığı ayetler için bk. M. Fuâd Abdulbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul 1982, s. 518-519.

³⁷ el-Bakara 2/30, 84.

olan insanı bu ayette de uyarmakta ve onun söz konusu olumsuz eylemlerine dikkat çekmektedir.

Sonuç olarak, “*Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek kimseleri mi oraya yerleştireceksin?*” ifadesini meleklerin ağzından çıkmış bir söz olarak değerlendirerek, “Melekler bu kanıya nerden ulaşmışlardı?” sorusunu sormak ve ardından da birtakım muhayyel sahneler üretmek yerine, ilgili ayeti, örneklerini Kur’an’da gördüğümüz üslup özelliği çerçevesinde yorumlamanın daha gerçekçi olacağı kanaatindeyiz. Bu yorum, Kur’an kıssalarının güncel durumlara yönelik mesaj içeriği taşıyor oluşu gerçeğiyle de bağdaşır bir açılım olacaktır.